

v pokrajini, in sicer kot v nečem življenjsko, bivanjsko določujočem. Tudi tukaj, res je, nadaljuje Handke združevanje davnih doživljajev in sanjskih prividov s sedanostjo, se pravi, s svojim sedanjim miselnim ter čustvenim svetom in svetom okoli sebe, le da je tokrat ta zunanji svet mnogo bližji, bolj določen in bolj neodrinljiv. (*Kako lahko pokrajina sploh pomeni nekaj kot »svoboda«?* se začudi pesnik v nekem trenutku.) Kratko malo, Peter Handke je takoj, ko je prišel in videl – »izgubil«, na vsej črti zapadel občudujoči ljubezni do Krasa. Zaljubljen se je v pokrajino, zaljubljen se je v tukajšnje ljudi (kaj vse zna povedati o njem in o njih po čisto stvarni plati, obenem pa z redko neobrbljeno poetičnostjo!) in naravnost z navdušenjem priznava, kako ga je takoj ob prvem obisku pritegnil Kras, kako mu je šele on pokazal, igrivo in neizpodbitno, *kakšen sem in kako se gibljam...*

Tako pa je Handkejevo prvo potovanje v tujino – prav tako kot tudi njegova

številna poznejša taka potovanja – v bistvu zgolj potovanje k samemu sebi, to pa z nalogo, da se bolje prepozna, da z vso kritičnostjo razgali svoje bistvene, konstitutivno določujoče poteze in se tako varneje zakorenini v svojem (samosvojem) svetu. V tistem notranjem in v tistem okrog sebe. Kot je nekje na sredi knjige plediral za privide, tako pledira v njenem koncu za pripoved: *Pripoved, vladarica moja (...), glasba udeležbe, pokloni nam svojo milost in blagoslovi nas (...). Naj živi pripoved.*

Vse je zdaj v vsem, vse je pretopilo, daljave sveta in lastna notranjščina, kar je bilo in kar je zgolj moglo biti, zgodba in jezik, ki hkrati je in ni samó sredstvo komunikacije. To je Peter Handke zadnjih let. Zares umestno pa je potemtaka vprašanje, kdo je neki bolj pridobil, ali Peter Handke z nagrado Vilenica '87 ali pa sama Vilenica s tem, da je nagradila svojevrstni, v več pogledih izredni knjigi Petra Handkeja.

Tone
Peršak

Z obrobja vsakdanjosti

JUGOSLOVANSKA RAZKRIŽJA

V torek 28. februarja sta bili na naslov »Slovenici, Slovenija« poslani dve povsem nedvoumni sporočili. Na ljudskem zborovanju v Novem Sadu je eden od govornikov, pač eden od ta čas napredujočih vojvodinskih politikov, zagrozil Milanu Kučanu in Jožetu Smoletu približno takole: »Utišali vaju bomo za vse čase!« V Beogradu sta udeležencem mitinga pred jugoslovansko skupščino predsednik mestne konference SZDL in predsednik predsedstva države Raif Dizdarevič zagotovila, da je tako rekoč že sklenjeno, da bosta državna oblast in ZKJ obračunali s pluralizmom na Slovenskem in tudi s slovenskim političnim vodstvom, ki ta pluralizem in ustanavljanje »strank« dopušča in je dovolilo ter celo soorganiziralo zborovanje proti uvedbi izrednega stanja na Kosovu in povrhu še sodelovalo na njem. Tudi če odmislimo patos in afekt govornikov, ki so te grožnje izrekli, moramo poudariti, da tovrstna sporočila, neštetokrat multiplicirana v izjavah manj znanih govornikov, v vzklikanju množice in na transparentih ter hkratna zagotovila v slogu: »Onemogočili bomo vse, ki nasprotujejo Jugoslaviji, za kakršno se mi zavzemamo!«, pričajo o skrajno nedemokratskih in žal tudi hegemonističnih ter totalitarnih

stičnih težnjah in verjetno že tudi načrtih. To seveda ni nič novega; novo je kvečjemu to, da je bil obisk »revolucije«, ki je že pometla z vojvodinskim, črnogorskim in deloma kosovskim političnim vodstvom, zdaj neposredno napovedan tudi Sloveniji. Manj novo, zato pa tem bolj jasno pa je poslej tudi to, da je ta »revolucija«, kot vse kaže, dokončno vpregla v svoj bojni voz tudi najvišje vodstvo federacije in celo ZKJ. Pri vsem tem pa niti ni toliko pomembno to, da gre za dva, tri ali morda celo še za več najopaznejših slovenskih političnih delavcev, ki nam jih hočejo od drugod odstaviti. Navkljub verjetnim očitkom, da sejem dvom prav tedaj, ko sta sloga in enotnost tako rekoč življenjskega pomena za Slovence, moram vztrajati pri stališču, da so ogroženi tovariši vsaj deloma soodgovorni za politično situacijo, katere žrtve lahko v skrajnem primeru postanejo tudi sami. Vsi so že desetletja člani in celo voditelji ZK, ki si je zamislila, ustvarila in vodila Jugoslavijo, prav takšno, kakršna je, in jo pripeljala prav do sem, kjer je. Res je, da so si tovariši, kot so Jože Smole, Milan Kučan, Janez Stanovnik in še kdo v zadnjih letih prizadevali za reforme, predvsem za gospodarsko in malo manj za tisto zares odločilno, za politično reformo, res pa je tudi, da so del tistega slovenskega političnega vodstva, ki je v odločilnih trenutkih merjenja sil v Jugoslaviji največkrat popuščalo ali sklepalo kompromise in prav zato so soodgovorni za nastalo stanje. Vse to je slovenski politični vrh počel iz želje po ohranitvi prav takšne Jugoslavije, kakršna je, torej Jugoslavije, ki naj v svoji politični strukturi (vodilna vloga ZK, navidezni brezpartijski politični sistem, zgrajen tako, da ima vso oblast v rokah izrazita manjšina – ZKJ, gospodarstvo, ki naj temelji na družbeni lastnini, še do nedavnega razumljeni kot nelastnini, državni ustroj, ki naj bi temeljil na interakciji dveh nezdružljivih sistemov: federacije suverenih narodov in v bistvu unitaristične »socialistične samoupravne skupnosti«, kakor je koncipirana v Temeljnih načelih ustave, ostane nedotakljiva in nedotaknjena. Verjetno smo ravno zato ob minulih spremembah zvezne ustave Slovenci najbolj vztrajali pri načelu nedotakljivosti Temeljnih načel. Slovenska politika je zmogla nasproti agresivnim poskusom unitarizacije in centralizacije postaviti zelo malo resnično demokratičnih alternativ. In še o tistih, ki jih je pod pritiskom slovenske javnosti ponudila Jugoslaviji, sama ni imela vedno najboljšega mnenja. Skratka, viziji unitarne in centralistične Jugoslavije, ki so jo nasilno vsiljevali iz drugih okolij, je slovensko vodstvo ugovarjalo samo z obrambo obstoječega (ustave iz leta 1974), ki pa se je že izkazalo kot neustrezno. Delno je v tej obrambi uspelo, precej pa so dosegli tudi predlagatelji sprememb, ki so tako v bistvu vendarle »zmagali«, četudi ne tako slavno, kakor smo se bali, da bodo. Slovensko vodstvo ob očitni krizi Jugoslavije z ustavo iz leta 1974 ni znalo nasproti nam neustreznim konceptom postaviti drugačne lastne zamisli Jugoslavije. In ker je tako, je seveda to vodstvo, čeprav v delu svojih teženj in zlasti v svojih opredelitvah glede »sestopa«, pluralizma, strpnosti ipd. progresivnejše od večine vodstev v Jugoslaviji, vendarle tudi sokrivo za aktualne razmere in tudi za pogrom, ki se obeta Sloveniji.

Tisto, kar je pri vsem tem usodnejše, pa je vse bolj očitno dejstvo, da določene pomembne politične sile, zastopane v najvišjih vrhovih jugoslovanske oblasti, niti teoretično ne dopuščajo možnosti, da bi se lahko državljani Slovenije sami in zgolj po lastni pameti opredeljevali za svoje politično vodstvo ali proti njemu in tudi za pluralistično ali nepluralistično politiko v Sloveniji. V imenu ljudstva (tudi slovenskega) je bila 28. februarja v Beo-

gradu in Novem Sadu slovenskemu ljudstvu v bistvu odvzeta pravica, da samo oceni, ali Smole, Kučan, Stanovnik in drugi slovenski politiki na oblasti ustrezno zastopajo interese in izvršujejo voljo lastnega ljudstva ali ne. Če bi; denimo, slovensko ljudstvo v še večjem številu in ne samo z milijon in še več podpisi pritrdilo nekemu stališču te politike, to za predsednika jugoslovanskega državnega predsedstva še vedno ne bi bil zadosten razlog za to, da odločitev slovenskega vodstva vsaj tolerira in priznava njeno legitimnost, in »jugoslovansko« opredeljeni partijski funkcionarji iz Novega Sada bi bržčas še vedno zahtevali politično likvidacijo tega vodstva, če to stališče ne bi bilo v skladu z njihovimi stališči. Seveda pa se to ne dogaja prvič, čeprav suverenost slovenskega ljudstva, katere izraz in dokaz naj bi bila tudi pravica do samostojnega urejanja notranjepolitičnih odnosov, ki vključuje tudi pravico do samostojnega odločanja o lastnem vodstvu, verjetno že dolgo ni bila tako neposredno in grobo zanikana. Ne branimo torej Kučana kot Kučana, Smoleta kot Smoleta ali Stanovnika kot Stanovnika, temveč pravico, da o tem, ali so s svojim ravnanjem upravičili naše zaupanje (tudi Kučan kot šef slovenske ZK, kajti za zdaj je ZKS kot del ZKJ, ki je ključni dejavnik oblasti v Jugoslaviji, najbolj neposredno odgovorna za sedanjí in prihodnji položaj Slovenije in Slovencev v Jugoslaviji).

To razkritje dejanskega stanja pa z vso ostrino zastavlja celo vrsto vprašanj, ki so eksistencialnega pomena za Slovenijo kot (tudi po obstoječi ustavi) državo, za Slovence kot narod in za Slovence kot državljane posameznike, ki naj bi bili osnovni subjekti političnega življenja. To je najprej vprašanje o Jugoslaviji oziroma o takšnem konceptu Jugoslavije, ki bi omogočal in zagotavljal dejansko suverenost in državnost slovenskega naroda in v skladu s tem tudi pravico, da se državljani Slovenije docela svobodno odločajo tudi o notranjepolitični ureditvi lastne države. Takšno zamisel Jugoslavije najbrž mora izoblikovati in ponuditi v presojo svobodnemu tržišču idej Slovenija. To seveda ne pomeni, naj Slovenija predpisuje, kako naj svojo notranjepolitično ureditev oblikuje npr. Srbija, Makedonija ali katerakoli druga republika. Pač pa to pomeni, da je treba povsem odločno ugotoviti in potem povedati, kaj je npr. po mnenju Slovenije mogoče prepustiti v skupno urejanje organov »zveze«, kakorkoli že se bo imenovala, in pod kakšnimi pogoji (konsenz itd.) in kaj ostane v absolutni pristojnosti Slovenije. Gre, skratka, za izdelavo modela Jugoslavije, ki bi po presoji Slovenije omogočal skupno življenje in ohranitev suverenosti in državnosti obenem. In povejmo zdaj še ključno misel: če do soglasja o takšnem novem modelu Jugoslavije ne bi mogli priti, bi pač morali začeti razmišljati tudi o drugačnih opcijah, npr. tudi o možnostih, kot so »ena država, dva sistema« in še kakšnih. Kolikor resnično želimo udejaniti zahteve po suverenosti in državnosti tudi na ravni resničnega življenja, je to nujno, kajti trenutne razmere v Jugoslaviji (npr. položaj, koncept in pooblastila armade, položaj, moč in notranja organizacija ZKJ, ustavni koncept Jugoslavije kot političnega sistema, ki skuša v en sistem združiti dvoje nasprotujočih si sistemov ipd.) de facto tako suverenost narodov kot državnost republik zanikajo. O vsem v resnici odločajo samo trenutna razmerja politične moči in metode prisile, izsiljevanja, manipulacij itd. Drugo ključno vprašanje, ki se ob izrečenih grožnjah zastavlja prav tako z vso ostrino, je vprašanje o usodi porajajočega se političnega pluralizma v Sloveniji, ki ga je treba premisliti v luči napovedane represije s strani zveznih organov oblasti

in v luči vloge ZKS, ki ostaja del ZKJ in je po logiki demokratičnega centralizma kajpada še vedno podložna sklepom organov ZKJ na zvezni ravni. In če bo izreden kongres tako kmalu, kakor to zahtevajo že spet v Vojvodini, bo zelo verjetno slovenskemu pluralizmu zvonilo k pogrebu. V kontekstu teh dveh osnovnih vprašanj pa so seveda vsa druga, nič manj pomembna o slovenskih ekonomskih in ekoloških perspektivah, o nataliteti ali o tem, bo to ljudstvo sploh še čutilo potrebo in imelo moč za preživetje, vprašanje o vključevanju v Evropo ali samoizolaciji v nekakšnem balkanskem getu ipd. Prepričan sem, da kljub krizi in nevarnosti vsesplošnega požara ali libanonizacije nikakor ne bi smeli ponoviti stare in preizkušene napake in že spet samo sklepati kompromise ter na vse mogoče načine (tudi z darili v obliki milijard za te ali one nerazvite, v obliki soglasja k najbolj nemogočim zakonom) miriti razdražene »jugoslovane«, ker bo to nujno pomenilo le nadaljnje izgubljanje na vseh ravneh. Prepričan sem, da je treba ponuditi svoj lastni koncept in prav tako glasno, seveda pa ne v enaki obliki, opozarjati na njegove dobre plati, kot to počno drugod po Jugoslaviji. Pri tem pa bi končno morali postati dovolj pogumni, da bi vzeli v zakup tudi možnost, da naš koncept ne bo sprejet. Če se to zgodi, se bo pač treba zahvaliti za sodelovanje in se končno sprijazniti s tem, da smo samo mi sami odgovorni za lasten obstoj in lastno prihodnost. V oblikovanju takšne vizije Jugoslavije (s slovenskega vidika) in suverene države Slovenije bi morale odločilno sodelovati tudi nove politične organizacije v Sloveniji. Najprej je potemtakem treba vzpostaviti dialog o vsem tem v Sloveniji in tu premisliti in preveriti različne zamisli in ne še nadalje dopuščati tega, da je koncept Jugoslavije, ki ga oblikuje in zagovarja ZK, edini ali vsaj edini legalni koncept. In če je ZKS resnično za demokracijo in za pluralizem, potem ne sme in ne more postavljati ne praktičnih in ne teoretičnih meja v slogu: »smo za demokracijo, vendar pod pogojem, da vsi politični dejavniki pristanejo na to, na to in na to...« Demokracija vsekakor dopušča tudi možnost, da bo en koncept začasno zmagal in drug izgubil, vendar pa je treba vsem zagotoviti pogoje, da s svojimi koncepti enakovredno konkurirajo.

3. marca 1989

JUGOSLAVIJA PO 23. MARCU 1989

Jugoslavija, Socialistična federativna republika Jugoslavija od 23. marca 1989 ni več to, kar je bila – vsaj teoretično ali, recimo, idealno – pred tem datumom. In najbrž nikoli več ne bo. Socialistična federativna republika Jugoslavija, federacija svobodnih in enakopravnih narodov in narodnosti, je s tem dnem postala »izgubljena iluzija«.

Na ta dan, 23. marca 1989, so se delegati Skupščine AP Kosovo odločali, ali naj soglašajo s predlaganimi spremembami Ustave SR Srbije ali ne. O tem so odločali zadnjič, kajti poslej te pravice ne bodo več imeli. Poslej bodo o Ustavi SR Srbije lahko povedali samo svoje mnenje, ki pa ne bo odločalo o tem, ali bo takšna ustava ali sprememba ustave sprejeta ali ne. Tej pravici so se odpovedali 23. marca 1989, ko so izrekli soglasje z aktualnim predlogom sprememb. Seveda delegati kot delegati, ker so pač pristali na to, da bodo ostali in sodelovali v tej proceduri kot delegati, druge možnosti najbrž niso imeli. Vsem drugim možnostim so se odpovedali tisti

trenutek, ko so pristali na to, da bodo v veletrgovino videzov prispevali še en lažni videz, da se je v »izrednih razmerah« mogoče svobodno odločati kot neodvisni in avtonomni delegat, ki je odgovoren samo svoji bazi in svoji vesti. Delegati so odločali v času »izrednih razmer«, ko je vodstvo Jugoslavije poslalo v pokrajino tanke, posebne enote JLA in Ljudske milice, da bi tako omogočilo, da SR Srbija vsili Kosovo ustavo po svoji meri. Ne glede na vse uradne razloge in razlage gre v bistvu za to, da se je vodstvo Jugoslavije s svojim vojaškim in policijskim aparatom pustilo najeti ali pa se je nemara moralo pustiti najeti in pristati na to, da služi interesu ene od republik. Takšna je pač ta stvar videti od daleč. To je en vidik.

Drug vidik: Jugoslavija kot država in »bratska skupnost narodov in narodnosti«, kot obljubljena dežela, ki naj bi temeljila na demokratičnih in humanističnih avnojskih načelih (na ta načela se vsi sklicujemo, čeprav le malokdo pove, kakšna so ta načela – kajti načela so načela, sklepi AVNOJA pa so sklepi), lahko v danem trenutku s svojimi državljani na Kosovu komunicira samo še prek pušk, tankov in pendrekov. To so torej edini »argumenti«, ki tej državi, ki se je vedno in se še vedno predstavlja svetu in sebi kot vrhovni zgled demokratičnosti, omogočajo, da si zagotovi pripadnost in poslušnost svojih državljanov v tem delu družbe.

Jugoslavija je torej prisilila Albance na Kosovu, da so iztisnili skozi zobe svoj »da«, vendar je – moralno in politično – te Albance najbrž za vedno izgubila. In sprašujem se, ali je odločitev o tako daljnosežnem in tako delikatnem vprašanju legitimna, če je izsiljena s tanki in bajoneti? In sprašujem se tudi, ali država, ki v tako pomembnih trenutkih ne želi, ne zmore ali ne zna s svojimi državljani ravnati drugače, in ki se ne odloči, da bo s svojo zahtevo počakala na primernejši čas, sploh še sme pričakovati zvestobo in pripadnost svojih državljanov? Ali ni Jugoslavija 23. marca 1989 na Kosovu poteptala temeljnih človekovih pravic in državljanskih svoboščin in pred vsem svetom priznala, da je nedemokratična in totalitarna država?

Dve pravdi

ZA SALMANA RUSHDIEJA

Dušan
Ludvik

Konec februarja je prispel (na povabilo predsednika predsedstva SFRJ Raifa Dizdarevića) v Jugoslavijo na uradni obisk iranski predsednik Ali Hamnei. Oba predsednika sta se večkrat rokovala z »levo« roko (TV Ljubljana 26. 2. Zrcalo tedna). Hamneiu so izročili »zlato plaketo mesta Beograd«. Potem ko je Hamnei javno potrdil smrtno obsodbo nad S. Rushdiejem in tako »zlorabil gostoljubje naše države« (Svet Pravne fakultete v Ljubljani – Delo 25. 2., str. 4), so ga »predstavniki protokola povabili, naj (v Beogradu) posadi drevo miru!!!« (Mladina št. 8/3. 3., str. 7).

V nasprotju z izjavami našega vodstva, da so »dvakrat začeli pogovor o Homeinijevi grožnji«, pa je Hamnei rekel: »O Satanskih stihih nismo govorili« (Mladina št. 8/3. 3., str. 14).

Iran je pravno obvezan, da spoštuje »pravice do svobode izražanja...«, pakt prepoveduje, »da bi bilo življenje komurkoli samovoljno vzeto...« (Svet Pravne fakultete v Ljubljani – Delo 25. 2., str. 4).

Gradivo gl. Delo 21. 2. 1989, str. 1, 5, 12, 16; – 22. 2., str. 1, 20; – 23. 2., str. 1, 4, 6, 19; – 24. 2., str. 1, 20; – 25. 2., str. 1, 4, 16, 32; – 27. 2., str. 4, 8; – 1. 3., str. 2, 8, 10... itd.